

A finnek: nemzet és nemzetiségi politika

*Reiterer, Albert F.: Finnland : Eine kleine Nation und ihre Minderheitenpolitik.
Frankfurt/M.: Peter Lang, 2004. 201 p. (Minderheiten und Minderheitenpolitik in Europa : Bd. 4)*

A workshop és az interjú gyorsmódszerével készült, mellékletekkel bőven ellátott tanulmány, kissé nyers szerkesztettsége, vázlatossága ellenére feltétlenül hézagpótló a többnyire sommásan és konvencionálisan kezelt témában. Emellett folytatja az osztrák szerző által gondozott sorozat elméleti alapozó programját.

A finnek különös rokonszenvünkre tarthatnak számot, talán a nyelvrokonságtól függetlenül is. No, de mit is tudunk róluk? Vagy inkább: mi mindent nem tudunk?! A mindössze 1917 óta független finn állam több mint fél évezreden keresztül a hódításokban érdekelt Svéd Királyság tartománya egészen a napóleoni időkig, majd pedig mintegy 110 éven át a rivális Oroszorszáé. A svéd korszakban a finnság a szűk svéd felsőrétegnek alávetett többségi, őslakos nép. Északon nagyságrendekkel kevesebb számban, marginális súllyal voltak és vannak jelen a lappok. Az orosz időkben lépésről-lépésre halad előre a már korábban csirázó finn nemzeti emancipáció – a politikai háttérétől elvágtott svéd elit megszemenő támogatása mellett. Mérföldkő a kibontakozás útján: a nemesi előjogok eltörlése, a polgári parlamentarizmus bevezetése (általános választójoggal) – az 1905-ös oroszországi forradalom kihatásaként. Finnország függetlensége az orosz bolsevik forradalom földcsuszamlásával válik valóra – s véglegessé a szovjet polgárháború áthullámzó zúrvárai után. A Molotov–Ribbentrop-paktummal szovjet érdekszférába utalt ország ellenszegülése, majd belépése Hitler oldalán a világháborúba utóbb területi veszteséget: az annyira féltett tájegység, Kelet-Karélia elvesztését (főképp innen gyűjtötték a Kalevala népeposz énekeit), valamint a finn–szovjet „barátsági és együttműködési szerződés” kényelmetlen kötelezettségeit vonja maga után. Könyvünk mintegy negyven oldalon tárgyalja az egész történeti folyamatot, napjainkig bezárólag. Finnország történetének legutóbbi, fontos állomása: az EU-csatlakozás 1995-ben.

Az első világháborút lezáró békekötések során Finnországnak ki kellett egyeznie a maga történelmi elitjével, nemkülönben Svédországgal. Ennek keretében vállalta a ma közel 300 ezres (eredetileg valamivel nagyobb), az összlakosság 5,6%-át adó svéd népcsoport feltétel nélküli és maradéktalan kisebbségvédelmét, ezen belül területi autonómiát biztosított a szárazföldi Turku vonzasköréhez tartozó, már az orosz korszakban elszakadni vágyó (amúgy a krími háború óta demilitarizált, sorkatonákat ma sem adó), gyakorlatilag csak svédek lakta Lánd-szigetek számára. Az 1919-es alkotmány a svéd nyelvű (benne a korábban beolvadt német, orosz, sőt finn néperedetű) lakosságot gyakorlatilag társnemzetként, ennek jeléül a svéd nyelvet a finnel egyenrangú államnyelvként ismeri el, deklarálva Finnország hivatalos kétnyelvűségét. A finn emancipációs küzdelem különböző szakaszaiban megjelennek ugyan nacionalista túlzások, amire a svéd kisebbség egyfajta pánszkandinavizmussal, 1917-ben átfogó területi autonómia-követeléssel válaszol, de ezek elszigetelt törekvések maradnak. A svédek a kivívott rangot, a megbecsülést maguk is egyre inkább honorálták. Persze, az államalkotó etnikum öntudata is tetten érhető az általánosan elterjedt „finn-svéd” önmeghatározásban. A helyi nyelvhasználat részszabályozását illetően eredetileg 10, újabban már 8% arányú (vagy pedig legkevesebb 3000 fő fölötti) kisebbséglétszám minősíti a kétnyelvű települést. Központi érdekképviseletük:

az évente ülésező, tanácskozási jogú, választott „népgyűlés”, s főképp gyűjtőpárt jellegű politikai pártjuk („svéd néppárt”, 5% körüli választási eredményekkel) van jelen a finn nemzeti parlamentben. Mindez az Åland-szigeteken egészen másképp néz ki: a néhány tízezer lakosú, svéd egynyelvű autonóm tartomány saját, közvetlenül a finn államelnök alá tartozó parlamenttel és (az oktatás, művelődés szociális, belgazdasági és közlekedési ügyekre) kormányral rendelkezik, s mint egy választási körzet a sok közül küld 1 fő képviselőt a finn parlamentbe. Ma már az Ålandiak nem akarnának Svédországhoz csatlakozni, ott menthetetlen periféria válna a szigeteikből.

A finn-svédek mai jövőképe, politikai és kulturális jogaik, intézményhálózatuk változatlan, sőt igény szerint bővülő meglétén túl, mégsem problémamentes. A természetes (szerveződését tekintve: „funkcionális”) asszimilációs hatás így is érvényesül. Egyértelműek a kérdőjelek a nyelvhasználat színterén. Az igazgatást, a nyilvánosságot, az oktatást és a kultúrát globálisan átfogó, törvénybe iktatott kétnyelvűség egyre inkább csak formális keret, tartalma feltartóztathatatlanul kopik. Az első két szférában a finnel szemben a svéd egyre inkább elveszti használati értékét (ügyintézés, csoportközi kommunikáció stb.). A „szimbolikus” nyelvhasználat átadja helyét a „funkcionális” nyelvhasználatnak. Komoly megrázkódtatást jelent a finn-svéd szférában ilyen szempontból az EU-tagsággal járó nyelvi europaizálás, amikor is a svéd Finnországon belül elismert második helye funkcionálisan az angol utáni helyre szorul. A teljes kisebbségi egyenjogúsítás eredeti reprezentativitása a létszamarány állandó csökkenésével is gyengül: ha nem a természetes asszimiláció, úgy a többségnek kedvező demográfiai folyamatok következtében a svédek abszolút létszáma valamelyest, számarányuk viszont tetemesen, mintegy a felére csökkent a finn integráció kezdete óta. Ezek a gondok az Ålandiaknál nem jelentkeznek.

A kötet nagy vonalakban természetesen számot ad a többi, szerényebb létszámú finnországi kisebbségről is (azaz, a „tényleges” kisebbségekről, ha már a svédek jogilag nem tekintik „kisebbségnek”): az északi skandináv határokon át elszórt lappokról (számik), a romákról, az oroszokról (öslakos- és polgárháborús-migráns, új-oroszok). Az irányukban folytatott finn kisebbségi politika szintén nem nevezhető szűkkeblűnek. Külön fejezetet kapnak a „karélok”, ez a nehezen meghatározható, a finn és az orosz legtradicionálisabb népkultúra között elhelyezkedő, mindkét oldalról gyakran csak kisajátított, nagyjából egyébként régen sem a nemzeti finn területekhez tartozó népesség a Finnöböl és a Kola-félsziget között. De a tanulmány voltaképp a svédek, illetőleg a finn–finn–svéd dualizmus kérdését tekinti fő tárgyának, melynek történeti–politikai összefüggései meglehetősen tanulságos következtetéseket és elvi megfontolásokat kínálnak a kisebbségkutatás számára. Ezeket a tanulmány összefoglalása külön aláhúzza. A fontosabbak:

1. Mint a svéd autonóm szigettartomány példája mutatja, az egyéni és a kollektív kisebbségi jogi szituáció közötti különbség jogdogmatikus tagadása vagy elméleti bagatellizálása nem tartható. Jussón szóhoz a kérdésben a politológia és a szociológia is. A kisebbségi politika két külön útja ez: az „integrációs” út (ezt abszolutizálja az angolszász szakértői iskola) és a másik, kollektív elvű elképzelés, melynek rendszere kidolgozatlan.
2. A finn-svédek optimális kisebbségvédelme adott államjogi szituációból fakad, szerződésileg kötött politikai kötelezettség. Kevésbé alkalmas ilyen háttérrel nem bíró kisebbségpolitikák mérésére, azaz nem volna szabad a „finn példát” közhelyes gépiességgel előráncigálni. Ugyanakkor mégis érdemes figyelni rá mint abszolút mércére a problémamegoldásban. Ám a „finn példán” keresztül is világos: valóban

- hatékony kisebbségvédelem csak is az adott kisebbség erőteljes politikai és/vagy társadalmi pozíciója esetén valósítható meg.
3. Végképp nem „utánozni” való az L land-autonómia példája, amely nemzetközi erőterben formálódott különleges státust fejlesztett tovább, alternatívája a teljes szuverenitás, mint Dánia régi birtokai esetében.
 4. A funkcionális asszimiláció a maradéktalanul teljes körű kisebbségi és ezen belül nyelvi jogi védettség körülményei között is hat („lopakodó asszimiláció”), feltartóztathatatlan, de fokozott védelmi intézkedésekkel lassítható.

Komáromi Sándor